

Maráz, Karel

Pečetní typáře

In: Maráz, Karel. *Sfragistika : studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 15-17

ISBN 978-80-210-7143-8; ISBN 978-80-210-7146-9 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131280>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PEČETNÍ TYPÁŘE

Pečetní typáře se zhotovovaly z poměrně velké škály materiálu. Vždy však musí platit jedna zásada, totiž, že materiál na pečetidlo musí být tvrdší než pečetí látka, do níž bude otiskováno. Typáře se zhotovovaly z kovu (bronz, mosaz, zlato, stříbro, olovo, cín, železo, ocel), slonoviny, kamenů, kostí, tvrdých dřev. Kov nemusí být nijak tvrdý, např. na pečetění do vosku postačí cínový typář. Písmena pečetní legendy, ale i pečetní obraz musely být ryty v negativu, aby po otištění do pečetní látky byla pečeť otištěna v pozitivu.

Tvar či forma pečetidel prodělala značný vývoj. Od prstenů, které do středověku přešly z antiky, měly typáře tvar destičky s ouškem, destičky s pohyblivou úchytkou (pantem či kobylkou), prstenu, kleští, lisu pečetidla s držadlem či vzácněji tří otočných typářů.

Prsten – pečetidlo má formu prstenu a je nošeno na prstech ruky majitele pečeti.

Kalota – forma kulového otočného pečetidla. Koule se zbrousí do obvykle tří ploch, přičemž každá z nich je opatřena samostatnou pečetí a odlišnými pečetními obrazy. Kalota je provrtána a opatřena rámem s osou, kolem které se může otáčet a pro pečetění tak zvolit příslušnou plochu, tj. jeden typář z těch tří. S takovou formou se setkáváme až od 17. století. Někdy se nazývá jako tři otočné typáře s držadlem; nesmíme ovšem zaměňovat pojem kalota s typem prilby v dějinách zbroje.

Kleště – pečetní deska, jež je součástí jedné nebo dvou čelistí kleští. K vytvoření pečeti dojde vložením pečetní látky mezi čelisti kleští a stiskem držadla kleští. Takto vznikají v mladší době mincovní pečeti; ve starší době doházelo byly vyhotovovány přitištěním dvou destiček k sobě nebo lisem.

Kobylka s očkem – na rubu pečetní desky se nachází kovové žebro, na jehož konci je vytvarované ouško s otvorem na provlečení řetízku. S takovými typáři se setkáváme od 13. do 15. století.

Křídlo – z rubu pečetní desky vystupuje kolmo na ní druhá deska polokruhová či jinak tvarovaná a často ozdobně profilovaná či prořezávaná, která slouží k uchopení pečetidla. Křídlo je s pečetní deskou spojeno pevnou součástí. Předmětná forma pečetidla se častěji objevuje od 14. století.

Sklopné křídlo – tvar držadla je křídlem, ovšem s rubem pečetní desky netvoří pevnou součást. Křídlo je s ní spojeno pomocí pantu a je tak postavitelné i klopitelné. Častěji se s takovou formou setkáváme od 15. století.

Očko – na rubu pečetní desky se nachází – obvykle přiletované – drátěné oko nebo i několik ok k provlečení závěsného řetízku.

Kuželka – držadlo postavené kolmo na rub pečetní desky, s níž je ovšem pevně spojeno. Držadlo nabývá různých tvarů, zdobení, v mladší době – často druhotně – je ze dřeva.

Pečetidla zhotovovali prvotřídní zlatníci ve zlatnických či ryteckých dílnách, na jejich výrobě se podíleli přední umělci (např. Pucelle, Cellini, Dürer), dodržovala se přísná opatření proti zneužití pečetidla. Tak např. někdy musel být jeho dokončení přítomen přímo objednavatel a budoucí majitel. Taková pečetidla byla velmi cennými, honosnými a reprezentativními prostředky budoucího majitele a jsou díly vpravdě uměleckými. Na druhu stranu, méně solventní složky společnosti často vyhledaly k výrobě svého pečetidla prostého kováře. Takové dílo se pak vyznačuje jistou rustikálností.

V literatuře lze obvykle najít informaci o tom, že vyrytí pečetidla trvalo dlouho a bylo prací poměrně náročnou a nákladnou. S tím lze v obecné rovině samozřejmě souhlasit, nicméně vždy je potřeba přihlídnout k okolnostem, jež zhotovení pečetidla předcházely. Když francouzská královská komora splácela dlužnou částku za pečetidlo pro Karla IV. Kapeta, jak je možno najít v pokladním deníku výdajů, ještě vnuku rytce, jistě se zde projevila skutečnost, že se tak dělo ve splátkách a nikoli jednorázově. Pokud po odstoupení veškerých zemí s výjimkou Čech v užším slova smyslu a Moravy v listopadu 1276 Přemyslem Otakarem II. ve prospěch Rudolfa I. Habsburského používal Přemysl do května roku 1277 stále svého pečetidla V. typu, přičemž v koroboracích listin nechal napsat, že si – s výjimkou Čech a Moravy – na další země nečiní nárok, nicméně mu rytec dosud nebyl schopen dokončit pečetní typář, jistě lze hledat pravý důvod spíše v Přemyslově neochotě ke – okolnostmi vynucené změně – pečetidla, než ve faktu, že by jeho rytec za půl roku nebyl s to typář vyrýt. Z jiného, byť opět královského prostředí – jak dokládá cechovní pořádek pařížských zlatníků – naopak víme, že pokud zakázka objednavatele spěchala, pak bylo výjimečně dovoleno pracovat i o nedělích a v noci. Ale např. měšťan, potřebující naléhavě typář na zpečetění závěti, využil služeb kováře, který mu malý typář

do olova byl schopen zhotovit do druhého dne. Pravda, zde se jednalo o měkký kov a pečetidlo malých rozměrů – jistě šlo o osobní hlavní pečeť. U výroby pečetidla suverénů je také nutné připočítat dobu nutnou na kontrolu, zda je na pečetidle vyryto opravdu to, co má. A ta si často vyžadovala přímé přítomnosti budoucího majitele pečetidla, který však rozhodně ne vždy musel mít čas, čímž se celý proces výroby budoucího typáře prodlužoval. Objektivně bychom tedy časovou náročnost výroby pečetidla i jeho finanční nákladnost museli posuzovat v absolutní jednotce, tedy práce přepočtené na hodiny čisté práce s přihlédnutím k materiálu, z něhož mělo být pečetidlo vyrobeno. Zde pak mohu posloužit ke srovnání jedním praktickým sfragistickým pokusem. Měl jsem možnost v polovině 90. let 20. století hovořit s tehdejší konzervátorkou v dílně Státního ústředního archivu v Praze, která o volném čase svému známému ryla zmenšenou napodobeninu jezdeckého pečetidla Jana Lucemburského. Objednavatel se spokojil z mosazí jako materiálem pečetidla a jeho velikostí 75 mm, požadoval ruční práci, tedy ruční rytí typáře bez použití techniky. Je potřeba si uvědomit, že pečetidlo je ve zpracování (vyrytí) poměrně náročné, jde o postavu jezdce na koni, navíc obsahuje spousty náročných detailů k rytí, často i ve formě vlasových tahů. Vyhotovení takového pečetidla trvalo 300 hodin a jeho tehdy „tržní“ cena by činila 20 000 Kč.

Pokud máme dodnes dochován jen pečetní typář bez otisků pečetí, mohou nastat problémy s jeho datací. Rozbor chemickými a fyzikálními metodami by byl příliš drahý a nepřipadá tedy mnoho v úvahu. Pak nám k dataci může pomoci uměleckohistorický rozbor, ale též např. epigrafický rozbor písma či heraldická analýza při typologii štítů a příleb. U zejména právnických osob, jaké představují třeba kláštery, ovšem v podstatě nebyl důvod typáře často měnit, naopak – v souladu s tradicí a názorem, že starší znamená lepší – se často používalo pečetidlo třeba i několik století. Nesmíme pak udělat chybu, najdeme-li takové pečetidlo otištěné u písemnosti dosti mladší. Zkrátka mnohdy je typář starší než otisk pečetí.